

ΒΙΒΛΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΘΕΟΚΡΑΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΠΡΩΤΟΝ

ΑΓΓΟΥΣΤΙΝΟΣ

«Ἡ ἐμὴ βασιλεία οὐκ ἔστιν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου.» «ἀπόδοτε τὰ τοῦ Καίσαρος τῷ Καίσαρι καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ.» Τοιαῦτα ἀναγινώσκονται ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ἐνῶ ὁ σπουδαιότατος τοῦ χριστιανισμοῦ ἀπόστολος Παῦλος ἀνάλογα γράφει ἐν ἐπιστολῇ πρὸς τοὺς ἐν Χριστῷ ἀδελφοὺς αὐτοῦ Ῥωμαίους, περὶ ὑποταγῆς αὐτῶν ἀπολύτου καὶ ἀνεξελέγκτου εἰς τὴν τότε πολιτικὴν ἐξουσίαν τῆς Ῥώμης, ὡς θείῳ δικαίῳ ὑφισταμένην.¹ Καθ' ἣν στιγμὴν ἢ ἠθικὴ τοῦ βίου ἀποψις, πρώτην φορὰν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, διευτυποῦτο ὑπὸ τοῦ χριστιανισμοῦ τοσοῦτον γενναίᾳ καὶ τολμηρᾷ, ὑπερακοντίζουσα τὴν εὐρύτητα τῆς ιδέας τῆς στωικῆς διδασκαλίας, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκήρυττε δημοσίᾳ τὴν ἰσότητα τῶν ἀνθρώπων, τὴν ἀδελφότητα τῶν λαῶν ὡς βᾶσιν, ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο τὸ κοινωνικὸν καθεστῶς τοῦ νέου κόσμου, τοῦναντίον ἢ πολιτικὴ αὐτοῦ διδασκαλία ὑπῆρξε περιορισμένη καὶ ἄτολμος. Ἡ πολιτεία ὄφελε νὰ ἦνε διὰ τὸν ἀληθῆ χριστιανὸν ἐφήμερός τις τῆς ἐπὶ γῆς διαμονῆς αὐτοῦ κατοικία, προπαρασκευὴ πρὸς κρείττανα βίον, πρὸς τὴν οὐρανίαν πολιτείαν. Παρ' ἅπασιν σχεδὸν τοῖς ἐκκλησιαστικοῖς συγγραφεῦσι τῶν χρόνων ἐκείνων ἀντιλαμβανόμεθα τὸ αὐτὸ τῆς ἀποστροφῆς κατὰ τῆς πολιτείας πνεῦμα ἐπικρατοῦν, ὑπερβάλλον εἰς πολλῶ μείζονα βαθμὸν κατὰ τὴν ἀδιαφορίαν πρὸς τὰ ἀφορῶντα εἰς τὰ τοῦ πολιτικοῦ βίου, ἣν εἶδομεν ἐπικρατοῦσαν ἐν ταῖς τελευταίαις ἡμέραις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Ῥώμης, ἐν ταῖς σχολαῖς τῶν Στωικῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων. Ἐὰν βᾶσις τῆς ἀρχαίας πολιτικῆς θεωρίας ἦτο ἡ φιλοπατρία, ἡ δὲ πατρίς τὸ τιμιώτατον τῶν ἐπὶ γῆς πραγμάτων, καθὰ ἐδίδασκον ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων, τοῦναντίον ἢ πολιτεία ἐν τῇ χριστιανικῇ διδασκαλίᾳ εἶνε τι ἀντίθετον, πολέμιον μάλιστα πρὸς τὴν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἀποστολὴν τοῦ ἀνθρώπου. Τὸ ἄτομον τότε μόνον ζῆ ἀληθῆ, σύμφωνον πρὸς τὰς χριστιανικὰς ἐντολὰς βίον, ἐκτὸς τῆς πολιτείας ζῶν, εἰ

¹ Πρὸς Ῥωμαίους κεφ. XIII.

δυνατὸν δὲ καὶ ἐκτὸς τῆς κοινωνίας. Καθ' ὀλοκληρίαν πνευματικὴ θρησκεία ἢ χριστιανικὴ οὐσα, ἀπερρόφησε τὸ ἄτομον ἐν τῇ ἀφηρημένῃ ιδέᾳ τοῦ πνεύματος, ἐνὸς ἕξω τῶν αἰσθήσεων κόσμου, ἐν τῇ ἄνω Ἱερουσαλὴμ, τῇ μυστικῇ ἐκείνῃ πόλει, ἣτις τολμηροτέρα τὴν σύλληψιν καὶ ιδεωδεστέρα τῆς πλατωνικῆς, ἐβάρυνεν ἐπὶ τῆς συνειδήσεως τοῦ πιστοῦ, μὴ ἐπιτρέπουσα αὐτῷ νὰ σκεφθῆ περὶ τῶν ἐγγυτάτων πραγμάτων, τῶν ἀφορώντων εἰς τὸν κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτοῦ βίον. Καθ' ἣν ἐποχὴν ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς, ἀναπτύσσοντες τὸ ὑπὸ τοῦ Παύλου ρηθὲν, ὅτι οἱ χριστιανοὶ εἶνε ξένοι ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης, ἔγραπον ὅτι πᾶσα ξένη γῆ εἶνε πατρίς διὰ τοὺς χριστιανοὺς, καὶ πᾶσα πατρίς εἶνε ξένη δι' αὐτούς· διότι ζῶντες ἐπὶ τῆς γῆς δὲν εἶνε αὐτῆς δημιουργήματα, ἀλλὰ πολῖται τοῦ οὐρανοῦ· ὁ δὲ Χρυσόστομος, λαλῶν εἰς τὸν λαὸν τῆς Ἀντιοχείας, ἀπήγγελλε τὸ ἀνάθημα κατὰ τῆς πατρίδος διὰ τῶν ἐκφραστικῶν τούτων λόγων: «Εἰ χριστιανὸς εἶ, πόλιν οὐκ ἔχεις ἐπὶ τῆς γῆς . . . εἰς τὸν οὐρανὸν ἐνεγράφημεν, ἐκεῖ πολιτευόμεθα»· ὑπὸ τὸ πνεῦμα δὲ τοῦτο ἀπήγγελλον τὴν καταδίκην παντὸς πολιτικοῦ βίου ἅπαντες οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας, εἴτε ἐν τῇ Ἀνατολῇ εἴτε ἐν τῇ Δύσει, εἴτε ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος τῆς ἐκκλησίας, εἴτε διὰ τῶν συγγραφῶν αὐτῶν, βαθεῖα ἐπανάστασις κατὰ τῶν τέως καθεστώτων ὑπεθάλπετο ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἀνθρωπότητος. Βεβαίως ὁ δεσποτισμὸς τῶν Ρωμαίων Kaisάρων καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ ἀπόγνωσις, ἡ καταλαβοῦσα τὰ πνεύματα, συνετέλεσαν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν τελείαν ἐπικράτησιν καὶ ἀποδοχὴν τῶν ἀντικοινωνικῶν τούτων δογμάτων, ἀλλὰ ταῦτα ἦσαν συνέπεια κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ὡς ἐκ τῶν τάσεων αὐτοῦ ἀπαρεσχομένου εἰς τὸν ἐνεργητικὸν βίον τῆς κοινωνίας, ἐν τῇ ἀσκήσει δὲ καὶ τῇ θεωρίᾳ ἀναζητοῦντος τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ τέλειον, ἅτινα δυσχερῶς ἠδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ τῶν δακρύων καὶ τῆς ὀδύνης, ὁποῖα παρίστατο εἰς αὐτὸ ἡ ἐπίγειος τοῦ ἀνθρώπου κατοικία.

Εἶδομεν ὅτι τὸ πνεῦμα τοῦτο ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Οἱ Στωϊκοὶ καὶ οἱ Ἐπικουρείοι, διὰ τῆς ὀλεθρίας ἐπιδράσεως αὐτῶν ἐπὶ τῶν τότε χρόνων, ἐνέχυσαν τὸ δηλητήριον τοῦτο τῆς πνευματικῆς ἀτονίας καὶ τῆς ἠθικῆς ἀποκαρτερήσεως, χωρὶς νὰ παράσχωσιν ἀντιφάρμακόν τι κατὰ τῆς ἐπικινδύνου νόσου, ἣτις ὑπέσκαπτε τὴν ὑπαρξίν τῆς κοινωνίας ἐκείνης· ἀκολούθως ὁ Νεοπλατωνισμὸς, ἡ τολμηροτάτη αὕτη ἐκδήλωσις τοῦ ἄρχοντος τότε πνευματισμοῦ, ὑπεβοήθησε τὰς τάσεις τῆς ἐποχῆς, ἡ δὲ Ἀνατολή, ἡ φλογερὰ πατρίς τῶν ἐκστάσεων, ἐν ἣ τὸ πρῶτον ὁ χριστιανισμὸς ἐβλάστησε καὶ ἀνεπτύχθη, συνετέλεσεν ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἐπικράτησιν τῶν τάσεων τούτων, αἵτινες ἐπὶ τέλους ἔσχον πλήρες κῦρος ἐν τῇ διαβατικῇ ἐκείνῃ καταστάσει τῆς κοινωνίας. Παρά-

¹ Χρυσόστομ. II. σελ. 177.

δοξον θέαμα, τὸ ὁποῖον οὐδέποτε θὰ περιγράψῃ ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ πραγματικότητι ὁ ἱστορικός. Καθ' ἣν στιγμὴν αἱ ἀρχαῖαι κοινωνίαι καὶ τὰ παλαιὰ θρησκευτά καταπίπτουσιν ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ καταστρεπτικοῦ δαίμονος, τοῦ ἀπειλοῦντος τὴν ἀνθρωπότητα, ἢ χριστιανικὴ θρησκεία, ἢ ἐπ' αἰσίοις αὕτη ἀνατέλλουσα ἐν τῷ κόσμῳ νέα ἰδέα, οἷονεὶ κατεπτοημένη ἐπὶ τῷ μεγέθει τῆς τελουμένης καταστροφῆς, κατέφευγεν εἰς τὰ ἀναχωρητήρια τῆς Συρίας καὶ τῆς Θηβαίδος, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τοῦ Σινᾶ, προσκαλοῦσα τὸν πιστὸν νὰ ἀπαρνηθῇ ἑαυτὸν, αἴρων δὲ τὸν σταυρὸν αὐτοῦ νὰ τὴν ἀκολουθήσῃ· ἀδιαφοροῦσα περὶ τῆς κοινωνίας, περὶ τοῦ παρόντος αὐτῆς, περὶ τοῦ μέλλοντος καὶ τῆς προόδου, κατέλειπεν αὐτὴν εἰς τὴν τύχην, χωρὶς νὰ λάβῃ ὑπ' ὄψιν ὅποια ἐνέκλειεν ἐν ἑαυτῇ ἰσχυρὰ στοιχεῖα ἠθικῆς δυνάμεως, δι' ὧν ἠδύνατο νὰ διοργανωθῇ καὶ νὰ ἀκμάσῃ ἕκ νέου, ὅπερ δὲν κατωρθώθη ἢ τῇ ἀρωγῇ μόνον τῶν ἐκ Γερμανίας ἐπελθόντων βαρβαρικῶν φύλων, ἅτινα ἐνέχυσαν νέον κράτος ζωῆς καὶ ἀτομικότητος εἰς τὴν ἀποσυντιθεμένην καὶ διχλωμένην ἐκείνην κοινωνίαν. Οὕτως ἡ ἠθικὴ τοῦ χριστιανισμοῦ, εἰ καὶ ἀπαράμιλλος ἐν πολλοῖς, ἀρνηθεῖσα καὶ παραγνωρίσασα τὴν σημασίαν τῆς πολιτείας, κατέλειπεν αὐτὴν ἔρμαιον τῶν ποικίλων ἱστορικῶν περιπετειῶν, αἵτινες ἀναγκάσιως ἐπήγασαν ἐκ τῶν ἀναστατώσεων τῶν βαρβαρικῶν φύλων, κατὰ πρῶτον τότε κινήσων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς μεσημβρίαν.

*Ἄν ἐγινώσχετε τὴν θεῖαν ἐκείνην πολιτείαν, τὴν ἐν οὐρανῷ ὑπάρχουσαν, τῆς ὁποίας οἱ κῆρυκοὶ εἶνε ἀθάνατοι, θὰ ἠσθάνεσθε τόσον μάταιον ζῆλον καὶ ἔρωτα πρὸς τὴν ἐφήμερον ταύτην πατρίδα σας; ταῦτα λέγει πρὸς τοὺς Ρωμαίους ὁ Αὐγουστῖνος. καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Ἀλέριχος εἶχεν ἐκπολιορκήσει τὴν Ρώμην· τοῦτο δὲ ἦτο τὸ ἀληθὲς πνεῦμα τοῦ χριστιανισμοῦ, μοιραία ἀρχή, ἣτις ἐπὶ αἰῶνας ἔμελλε νὰ κωλύσῃ τὴν πρόοδον τῆς ἱστορίας. Καὶ εἰς ποίαν ἄλλην ἀφορμὴν, ἢ εἰς ταύτην καὶ μόνην, πρέπει ν' ἀποδώσωμεν τὸν μακρὸν ἐκεῖνον πολιτικὸν θάνατον τῆς ἀνθρωπότητος, τὴν τελείαν καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, τὴν μακρὰν βαρβαρότητα τῆς Εὐρώπης, τὴν αὐτοκτονίαν τοῦ βυζαντιακοῦ κράτους, μέχρι τῆς παντελοῦς αὐτοῦ πτώσεως καὶ καταλύσεως; Τὰ τοιαῦτα δόγματα, ἅτινα ἀναντιρρήτως εἶνε ἡ ἀρνήσις πάσης ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ πολιτείᾳ, ὑπῆρξαν ἡ διέπουσα ἰδέα ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, ἀπαγορεύοντα πᾶσαν συμμετοχὴν τῶν κοινωνικῶν ομάδων εἰς τὰ τῆς πολιτείας, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν μέγα δύναται νὰ παραγάγῃ ἡ ἀνθρωπότης. Ἐὰν ἡ ἐνότης τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος εἶχε κανονισθῇ τοσοῦτον ἐναρμονίως ἐν τοῖς χρόνοις ἐκείνοις, καθ' οὓς ἡ ἱστορία παρήγε τὸν πολιτισμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ Ρώμης, ὁ χριστιανισμὸς, ὑπὸ ἀντιθέτων τάσεων ἀγόμενος, οὐδὲν ἐκτὸς τοῦ πνεύματος ὑφιστάμενον ἀνεγνώρισεν ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἡ πολιτεία εἶνε ἡ

ἐπιδιώξεις ἐγκοσμίων τάσεων καὶ συμφερόντων, πρὸς ἃ οὐδὲν ἔχει κοινὸν τὸ πνεῦμα, οὗ ἡ ἀληθὴς πατὴρ εἶνε ὁ οὐρανός, ἡ ἀθανασία· πᾶν λοιπὸν τὸ μὴ ὑπαγόμενον εἰς τὴν ἀποκλειστικὴν δικαιοδοσίαν τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἐθεωρεῖτο ἀπᾶρον πρὸς τὰς ἀρχὰς τῆς νέας διδασκαλίας.

Οὕτως ἡ ἐκκλησία παρέστη, ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς συστάσεως αὐτῆς, ἐμπορουμένη μοναχικοῦ πνεύματος, ἀντικοινωνικοῦ καὶ ἀντιπολιτικοῦ, μυρία παρεμβάλλοντος προσκόμματα εἰς τὴν πρόοδον τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν σχηματιζομένων ἤδη νέων κοινωνιῶν τὴν ἀνάπτυξιν. Ἐντεῦθεν τὸ πλήρες ἐκεῖνο πάσης ἐπιστημονικῆς ζωῆς καὶ κινήσεως ναυάγιον, τὸ ὁποῖον χαρκτηρίζει τοὺς μακροὺς αἰῶνας τοῦ παντελοῦς θριάμβου τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐπὶ τῷ ὁποίῳ εὐθύνονται οἱ ἐρμηνευταὶ τῶν βουγμάτων τούτων, προβαίνοντες ὁσημέρῃ εἰς τὰ ἄκρα τῆς ἐξηγήσεως καὶ τῆς ἐφαρμογῆς. Ἄμα ἡ μερίς, ἡ πρεσβεύουσα καὶ διδάσκουσα τὰς ἀρχὰς ταύτας, μετὰ πολλὰς περιπετείας καὶ δοκιμασίας, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς πίστεως καὶ ἀφοσιώσεως, κατέστη κυρία τοῦ πεδίου ἐν τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ, καταλαβοῦσα διὰ τοῦ Κωνσταντίνου τὸ ἀπόλυτον σκῆπτρον ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ, παρεξστράπη εἰς τὰ ἔσχατα· εἰς τὸν πολιτικὸν δεσποτισμὸν τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας προσετέθη ἡδὴ καὶ ὁ πνευματικὸς δεσποτισμὸς τῆς ἐκκλησίας· τὸ συγκεντρωτικὸν καὶ μισαλλόδοξον αὐτῆς πνεῦμα ὑπέταξεν ὑπὸ ἀνάλογον ὀργανισμὸν τὸ θρησκευτικὸν πνεῦμα τῆς κοινωνίας· ἀμέσως δὲ ἤρξατο πράγματι κυριαρχοῦν ἐν τῇ πνευματικῇ καὶ κοινωνικῇ ἐνεργείᾳ τοῦ ἀνθρώπου τὸ γνωστὸν δόγμα: *Πίστευε καὶ μὴ ἐρεύνα!*

Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ζωηρὰ ἐπέρχεται πάλιν μεταξὺ πολιτισμοῦ καὶ ἐκκλησίας. Ἡ κατισχύουσα μερίς ἐν τῇ αὐτοκρατορίᾳ, ἐστερημένη τοῦ πνευματικοῦ ἐκείνου κράτους, δι' οὗ νὰ παρκαθήγη τι γενναῖον, δυνάμενον νὰ ἀνταγωνισθῇ πρὸς τὰ μονονουχὶ φωνὴν ἀφιέντα θαυμάσια μνημεῖα τοῦ ἀρχαίου πολιτισμοῦ, ἔγγραφα καὶ ἄγραφα, ἀλλὰ καὶ μὴ ἀνεχομένη τὴν ὑποτέλειαν, ἀνέλαβε τὸν πόλεμον κατὰ παντὸς ὑπομιμνήσκοντος τὸν πολιτισμὸν ἐκεῖνον, ἀνεκήρυξε δ' ἄμα ὡς πολιτικὴν ἀνάγκην, ὡς ἀποτροπὴν ὑφισταμένου κινδύνου κατὰ τῆς κοινωνίας, τὴν παντὶ μέσῳ ἐξόντωσιν παντὸς ὑπολειπομένου λειψάνου, εἴτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, εἴτε ἐν τῇ τέχνῃ. Τὰ μνημεῖα τῆς εἰδωλολατρίας συνετρίβησαν ὡς ἀπαίσια ἐνδαιτήματα τοῦ δαίμονος· ἡ φιλοσοφία κατέστη πολιτικὸν ἔγκλημα, διότι ἡ ἐλευθέρᾳ σκέψις ἐσάλευε τὰ θεμέλια τῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς κοινωνίας· αἱ Σχολαὶ ἐκλείσθησαν· τὸ περιώνυμον Μουσεῖον τῆς Ἀλεξανδρείας, τὸ τελευταῖον τοῦτο ἄσυλον τῆς ἀρχαίας ἐπιστήμης καὶ τὸ λίκνον τῆς νεωτέρας, ἐν ᾧ διὰ τοῦ Ἰππάρχου καὶ τοῦ Ἐρατοσθένους ἤρξαντο κατὰ πρῶτον καλλιεργούμεναι αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι, εἰς ἃς ὀφείλει ἡ νεωτέρα κοινωνία τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς καὶ τὰς μεγίστας τῶν ἠθικῶν καὶ ὕλικῶν αὐ-

τῆς κατακτήσεων, μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς βιβλιοθήκης τοῦ Σερραπείου, καταστροφὴν μείζονα τῆς ὑπὸ τοῦ Ὁμάρ παραδιδομένης, πίπτει καὶ τοῦτο μετ' ὀλίγον εἰς θάνατον, διὰ τὰ τὸ διαδεχθῶσι τὰ καθ' ἑκάστην ἰδρυόμενα μοναστήρια, ἀπορροφήσαντα ἐπὶ τέλους ἐν τοῖς σιωπηλοῖς αὐτῶν τάφοις πᾶσαν πνευματικὴν ζωὴν καὶ ἐκδήλωσιν τῆς κοινωνίας.

Οὕτω παρέρχεται ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας ἡ ἱστορία. Ἄλλ' ἐὰν ἡ ἀνθρωπότης, ἀποτασσομένη τῷ κοινωνικῷ βίῳ, ἀποκηρύττουσα τὴν πολιτείαν, καὶ ἐφεύρειν σατανικῆς σαγήνης καὶ καταχρονίου κατὰ τῶν ἀνθρώπων πειρασμοῦ αὐτὴν προσαγορεύουσα, κατέφευγεν εἰς τὰς ἐρήμους, ὡς εἶχε πράξει τοῦτο κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν τοῖς πρώτοις χρόνοις τοῦ χριστιανισμοῦ, ἐὰν ἀπὸ συστήματος κατεφρόνει καὶ ἀπεστρέφεται πᾶν τὸ συντελοῦν εἰς τοῦ πολιτικοῦ βίου τὴν ἀνάπτυξιν, κηρύττουσα αὐτὸ ὡς αἴρεσιν καὶ ἀπαγγέλλουσα τὸ ἀνάθεμα, τί εἶνε λοιπὸν ἐκεῖνο, ὅ,περ σήμερον καλοῦμεν πολιτισμὸν, ἠθικὴν τοῦ ἀνθρώπου πρόοδον, ἢ παντελῆς ἄρνησις τῶν ἐκκλησιαστικῶν περὶ μοναχικοῦ βίου δογμάτων; Ὁ καθ' ἡμᾶς πολιτισμὸς ἀναγνωρίζει ἐξίσου τὰ δίκαια τοῦ τε πνεύματος καὶ τοῦ σώματος, στοιχείων ἀναποσπάστων ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἐξίσου συντελούντων εἰς τὴν ἀμοιβαίαν ἀνάπτυξιν. Τὰ πλεῖστα τῶν κρατίστων προϊόντων τῆς ἱστορικῆς ἐργασίας, ἐφ' οἷς σεμνύνεται καὶ θέλει σεμνύνεσθαι ἡ ἀνθρωπότης, ὀφείλομεν εἰς τὴν ἁρμονικὴν ἐνότητα καὶ ἀλληλεπίδρασιν τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ σώματος. Ὅπου τὸ ἕτερον τούτων ὑπερίσχυσε, δὲν βλέπομεν ἢ τὴν πτώσιν καὶ τὴν βαρβαρότητα. Ἀφαιρέσατε ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου πάντα τὰ ἠθικὰ συναισθήματα, πάντα τὰ ὑλικά πάθη, ἅτινα παράγονται καὶ ἀναπτύσσονται μόνον ἐκ τῆς ἐνότητος ταύτης, ἄλλως δ' εἶνε ἀδύνατον νὰ κατανοηθῶσι καὶ νὰ παραχθῶσι, καὶ τότε εἰπέτε μοι τί οὗτος καθίσταται, καὶ εἰπέτε μοι ἂν ἡ ἀνθρωπότης, ἀντικοινωνικὴ, ἀντιπολιτικὴ, ἐστερημένη παθῶν καὶ αἰσθημάτων, ἀγνοοῦσα τί ἐστὶν ἔρωσ καὶ τί μῖστος, μὴ ἐννοοῦσα τοὺς νυγμοὺς τῆς φιλοδοξίας, τοῦ πανσθενοῦς τούτου ἐλατηρίου καὶ μοχλοῦ παντὸς μεγάλου ἔργου, καταφρονοῦσα τὰ θέλητρα, τὰ διεγειρόμενα ἐκ τῶν παντοίων ἀπόψεων τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ ὑλικοῦ κόσμου, ἠδύνατο νὰ σεμνύνηται σήμερον ἐπὶ τῷ κράτει ἐκείνῳ τῶν μεγάλων ἰδεῶν καὶ τῶν ταύτας ἐκπροσωποῦντων ἀνδρῶν, ὧν ὁ ἀριθμὸς λεγεῶν ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀλλ' ὧν ὁ βίος καὶ ἡ πολιτεία ἠκιστα ἀνταποκρίνονται πρὸς τὰ δόγματα τῆς ἐκκλησίας, καὶ πρὸς τὸ διὰ πυρὸς καὶ αἵματος ἐπιζητούμενον ἰδεῶδες τῆς οὐρανίας χριστιανικῆς βασιλείας! . . .

Πᾶσα θρησκεία ἐξασκεῖ σπουδαῖον κράτος ἐπὶ τῶν πνευμάτων, κατὰ συνέπειαν οὐσιωδῶς συντελεῖ εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν ποικίλων αὐτῶν ἰδεῶν, ἀναλόγως τῆς αὐτῆς ἰδιοφυίας. Ἡ θρησκεία εἶνε τὸ πρωτογενέστατον καὶ ἰσχυρότατον τῶν ἀνθρωπίνων αἰσθημάτων, ὡς τοιοῦτον δὲ καταλείπει βαθύτατα ἐπιδράσεως ἔχνη ἐπὶ τῆς κοινωνίας, ἔχνη, ὧν κατὰ πᾶσαν στιγ-

μὴν δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ τὴν ποικίλην ἐπενέργειαν. Ἡ χριστιανικὴ θρησκεία ἐτίθει τὸ ἰδεῶδες αὐτῆς ἔξω τοῦ κόσμου τούτου, ἐντεῦθεν ἡ ἀποστροφή αὐτῆς πρὸς πάντα ἠθικὸν θεσμὸν, οὗ ἀντικείμενον ἦτο κατ' ἐξοχὴν ὁ κόσμος οὗτος· ἀκουσίᾳ μισανθρωπία διαπνέει ἅπασαν ἐκείνην τὴν ἐποχὴν, ζωηρὸν προαίσθημα θανάτου βαρύνει τὰ πνεύματα, μὴ τολμῶντα νὰ προβῶσι πέρα τοῦ τάφου, καὶ νὰ σκεφθῶσι περὶ τοῦ κόσμου τούτου. Πᾶς ὁ ἐκ σαρκὸς γεννηθεὶς εἶνε καταδεδικασμένος, ἐπιφωνεῖ ὁ Αὐγουστῖνος, καὶ αὕτη εἶνε ἡ ἐπικρατοῦσα τῶν χρόνων ἐκείνων ἰδέα. Οὕτως ἡ κοινωνία, καὶ κατ' ἐξοχὴν ἡ πολιτεία, ὡς ἡ ἀληθεστάτη τοῦ ἀνθρωπίνου βίου καὶ τῆς ἱστορικῆς αὐτοῦ κινήσεως ἐκδήλωσις, ἀπεχωρίσθη καθ' ὀλοκληρίαν ἀπὸ πάσης πνευματικῆς ἀσχολίας· οἱ ποικίλοι αὐτῶν θεσμοὶ ἐμελετήθησαν παρεμπιπτόντως, ἢ ὀλιγορήθησαν ἐπιδεικτικῶς, μετὰ τινος ἀποστροφῆς μᾶλλον. Οἱ οὐσιωδέστατοι τοῦ κοινωνικοῦ βίου ὄροι, ἀναπαλλοτρίωτοι τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὧν ἄνευ ἀκατανόητος ἡ κοινωνία, ὁ γάμος καὶ ἡ ἰδιοκτησία, δὲν ἐπολεμήθησαν μὲν ἀμέσως καὶ ἀπ' εὐθείας, ἀλλ' οὐδεμίαν ἐγένετο αὐτῶν ἐκτίμησις. Ὁ γάμος ἐθεωρήθη ἀνεκτὸς μόνον, ἀλλὰ προτιμωτέρᾳ, εὐχερέστερον πρὸς τὴν αἰωνίαν ζωὴν ἄγουσα, ἡ ἀγαμία· ἐν τῷ χριστιανικῷ κόσμῳ δὲν ὑπάρχει σωματικὴ συνένωσις, ἢ μόνον πνευματικὴ ἐπικοινωνία· ἡ ἰδιοκτησία περιττή· εὐτυχῆς ὁ δωρούμενος τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ καὶ καταφεύγων εἰς τὴν ἔρημον, ὅπως εὐκολώτερον ἀξιωθῆ τῆς οὐρανίας βασιλείας. Ἡ δουλεία, ἥς ἡ κατάργησις καὶ ἡ καταδίκη ἀπέρρεον ἀπὸ τοῦ πνεύματος τοῦ χριστιανισμοῦ, βασιζομένου ἐπὶ τῆς ἰσότητος καὶ τῆς ἀδελφότητος τῶν ἀνθρώπων, οὔτε κατεπολεμήθη, οὔτε κατεδικάσθη ὑπὸ τῶν μετὰ ταῦτα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, μὴ θελόντων ἴσως νὰ δυσχεροῦσιν τὰς συγχρόνους κυβερνήσεις. Κατὰ τὸν ἱερὸν Αὐγουστῖνον, ἕνα τῶν ἐπιφανεστάτων πατέρων τῆς ἐκκλησίας, καὶ τὸν μόνον σχεδὸν περὶ πολιτείας γράψαντα κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους, οἱ πατριάρχαι οὐδεμίαν διέκρισιν ἐποίουν μεταξὺ τῶν δούλων καὶ τῶν τέκνων των, ἢ καθ' ὅσον ἀπέβλεπε μόνον εἰς τὰ ἀγαθὰ τοῦ κόσμου τούτου, ἀλλ' ἀπέναντι τοῦ θεοῦ ἐθεώρουν αὐτοὺς ἴσους· καὶ τοιοῦτον ἦτο τὸ πνεῦμα τῆς ἐκκλησίας· ἀληθῶς, οἱ διδάσκοντες, ὅτι ὁ ἄνθρωπος καθ' ὅσον ὑποφέρει ἐδῶ κάτω, κατὰ τοσοῦτον εἶνε καὶ ἀσφαλέστερος ἐν τῇ κτήσει τῆς αἰωνίας βασιλείας, οἱ ἀδικοροῦντες διὰ τὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ συμβαίνοντα, δὲν ἠδύναντο νὰ αἰσθανθῶσιν ἀγανάκτησιν κατὰ θεοῦ, ὅστις πρὸ παντὸς ὄφειλε νὰ στιγματισθῆ ὑπὸ τῆς θρησκείας ἐκείνης, τῆς καθ' ἐκάστην κηρυττούσης τὴν ἀδελφότητα.

Ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοιούτων ἀρχῶν, κατισχυαστῶν ἐν τῇ δημοσίᾳ συνειδήσει πολλῶν αἰώνων, τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία οὐδὲ βῆμα προέβησαν πρὸς τὰ πρόσω· ἐλλείπει πάσης κοινωνικῆς ζωῆς καὶ πολιτικῆς χειραφεσίας, ἐπῆλθεν ἡ στασιμότης· ἀδικαφορία, μέχρις ἡλιθιότητος, χαρακτη-

ρίζει τὴν ἱστορικὴν ταύτην περίοδον, περὶ οὐδενὸς ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μεριμνῶσαν, ἔχουσαν δὲ ἀδικλείπτως ἐστραμμένα τὰ βλέμματα πρὸς τὰ ἄνω. Τὸ δίκαιον ἀναμιμνήσκει τὸ θεοκρατικὸν δίκαιον τῆς Ἀνατολῆς ἀπορροφώμενον ὑπὸ τῆς θρησκευτικῆς ἰδέας· τούτου δὲ τοῦ λόγου ἕνεκα, ἐνῶ πολλά ἐγράφησαν καὶ συνεζητήθησαν περὶ μεταφυσικῶν θρησκευτικῶν ζητημάτων, σπανίως ἢ κατ' ἐξάίρεσιν μόνον ἐθίχθησαν δικαίου καὶ πολιτείας ζητήματα, ὧν καὶ πάλιν οἱ συγγραφεῖς ἥκιστα ἐτόλμησαν νὰ τηρήσωσιν ἀνεξάρτητον πορείαν ἐνώπιον τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς, ὑπὸ τοῦ ὁποίου διεπνέοντο.

Καὶ ἐν μὲν τῇ Ἀνατολῇ οὐδεὶς σχεδὸν ἐκ τῶν συγγραφέων ἔλαβεν ἀντικείμενον τῶν μελετῶν αὐτοῦ τὸ δίκαιον καὶ τὴν πολιτείαν, τοῦ μοναρχικοῦ βίου καθ' ὁλοκληρίαν κατισχύσαντος ἐν τῇ κοινωνίᾳ. Ἐν δὲ τῇ Δύσει, ἐνθα ἡ συμμετοχὴ τῆς ἐκκλησίας εἰς τὰ τῆς πολιτείας ὑπῆρξε ζωηροτέρα, τὸ δίκαιον καὶ ἡ πολιτεία ἐμελετήθησαν καὶ ἀνεπτύχθησαν μετὰ μείζονος ἐνδιαφέροντος καὶ μᾶλλον ἐπισταμένως. Ἐκ τῶν συγγραφέων τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας διακρίνεται ἰδίως ὁ Λακτάντιος, συγγράφας *de divinis institutiōnibus libri VII*, εἰς ὃν ὀφείλομεν πολλὰ τεμάχια τῆς Πολιτείας τοῦ Κικέρωνος, μεγάλως συντελέσαντα πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου ἐν ἀποσπάσμασιν εὐρεθέντος ἔργου τοῦ Ρωμαίου φιλοσόφου.

Ἄλλ' ὁ ἐξοχώτατος πολιτικὸς συγγραφεὺς τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας εἶνε ὁ ἐπίσκοπος τῆς ἐν Ἀφρικῇ Ἰππῶνος Αὐγουστῖνος, μέχρι τῆς σήμερον ἀπολύτου ἀπολαύων κύρους, συγγράφας δὲ τὸ περιώνυμον βιβλίον: *libri XXII de Civitate Dei*.

Ἡ περὶ δικαίου καὶ πολιτείας θεωρία τοῦ Αὐγουστίνου, περιλαμβανομένη ἐν τῇ θείᾳ πολιτείᾳ, εἶνε κατὰ μορφήν μὲν καὶ τύπον δεδανεισμένη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῆς πλατωνικῆς πολιτείας, τὸ χιμαϊρικὸν τῆς ὁποίας πνεῦμα μεγάλως ἐπέδρασεν ἐπὶ τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἰππῶνος, κατ' οὐτίαν δὲ βασιίζεται ἐπὶ τῶν παραδόσεων τῆς Γραφῆς, τῆς ὁποίας τὴν πολιτικὴν ἀποψιν ἀπεπειράθη ὁ χριστιανὸς φιλόσοφος νὰ μονιμοποιήσῃ ἐν τελείῳ πολιτικῷ συστήματι.

Ἡ ἰδέα τοῦ θεοῦ, ἀρχῆς πάντων τῶν ἄντων, εἶνε καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ δικαίου καὶ τῆς πολιτείας· ἀμφότερα εἶνε πλάσματα τῆς βουλήσεως αὐτοῦ καὶ τῆς δυνάμεως, ἄνευ τῆς ὁποίας οὐδὲν πράγματι δύναται νὰ διεκδικήσῃ ὑπόστασιν τινὰ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ. Μόνος ὁ θεὸς εἶνε δίκαιος, τοῖς πᾶσιν ἀπονέμων τὸ δίκον. (*Deus solus est justus et justificatus*). Ἡ ἀνθρωπότης, ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας παρκαγωρίσασα τὴν ἀληθῆ τῶν θεοῦ ἔννοιαν, κατὰ πρῶτον δὲ διὰ τοῦ χριστιανισμοῦ τελείως συλλαβοῦσα αὐτὴν καὶ διατυπώσασα, τότε μόνον αἰσθάνεται τὴν ἰδέαν τοῦ δικαίου καὶ ἀναγνωρίζει αὐτὴν, διότι ἀναγνωρίζει ὡσαύτως τὸν ἕνα καὶ

ἀληθῆ θεόν. Οἱ Ἔθνηκοι οὔτε δίκαιοι ἦσαν, οὔτε καθαρὰν εἶχον τὴν ἐννοίαν τοῦ δικαίου, καθὼ μὴ ἔχοντες τὴν τοῦ θεοῦ γνῶσιν· ὁ μόνος δὲ ὁ χριστιανός, ὁ ἔχων τὴν ἐννοίαν τοῦ ἐνός θεοῦ, ὡς λέγει ὁ Παῦλος, ἔχει καθαρὰν καὶ τοῦ δικαίου τὴν ἐννοίαν, δίκαιος ὢν ὡσαύτως.

Ἡ πολιτεία, διὰ τῆς βουλήσεως τοῦ θεοῦ δημιουργηθεῖσα, εἶνε τὸ σύνολον πολλῶν ἀνθρώπων καὶ ἐρείδεται ἐπὶ τῆς ἀρετῆς·¹ αὕτη δὲ ἡ ἀρετὴ, κατὰ τοσοῦτον εἶνε ἀληθῆς καὶ μετέχει πραγματικότητος, καθ' ὅσον ὁ ἀνθρώπος πᾶσαν αὐτοῦ πρᾶξιν ρυθμίζει πρὸς τὸν θεόν, ἐλέω τοῦ ὁποίου ὑφίσταται ἐπὶ τῆς γῆς.

Δύο διακρίνει ὁ Αὐγουστίνος πολιτείας, ἐκπροσωπούμενων ἐν αὐταῖς τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ σωματικοῦ κόσμου: ἡ πρώτη εἶνε ἡ θεία πολιτεία, αἰωνία, ἀγήρω· ἡ δὲ δευτέρα εἶνε ἡ ἀνθρωπίνη, ἀτελής, πρόσκαιρος, προπαρασκευῆ οὔσα διὰ τὴν θείαν πολιτείαν.

Ἡ πολιτεία τοῦ Αὐγουστίνου εἶνε ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῆς ἀναπτύξει ἡ ἐβραϊκὴ κοσμογονία. Ὁ θεὸς δημιουργῶν τὸν κόσμον, κατὰ πρῶτον μὲν ἔπλασε τοὺς ἀγγέλους, τὸ κάλλιστον τῶν δημιουργημάτων αὐτοῦ, ἐν δευτέρῃ δὲ μετὰ τούτους βαθμίδι ἔπλασε τὸν ἀνθρώπον, στερούμενον τῆς τελειότητος τῶν ἀγγέλων ἐκ τοῦ προτέρου, διότι ἐν τῇ προνοίᾳ αὐτοῦ ἐνόησε τὴν πτώσιν τοῦ ἀνθρώπου· ἐντεῦθεν καὶ ἡ διττὴ πολιτεία ἐξ ἀνάγκης: ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη. Ἐνῶ δὲ ἔπλασε ποικίλας τάξεις ἀγγέλων, τὸναντίον ἔπλασεν ἕνα μόνον ἀνθρώπον, ἀφ' οὗ οἱ ἄλλοι κατάγονται, καὶ τοῦτο, κατ' ἀνωτέραν πρόνοιαν, ὅπως ὑπάρχη στενότερος δεσμὸς συγγενείας μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἀμφότεραι αὗται αἱ πολιτεῖαι σχετίζονται πρὸς ἀλλήλας, ὅπως τὸ πνεῦμα πρὸς τὴν σάρκα· καὶ ἡ μὲν πρώτη ἐκπροσωπεῖ τὴν τελειότητα τοῦ πνεύματος, ἡ δὲ δευτέρα τὰς ἐλλείψεις τῆς σαρκός, ἐν ἣ πάντα αὐτῆς ἀρχοῦσι τὰ πάθη, ὧν εἶνε ὑπερτέρα ἡ οὐρανία πολιτεία. Αὕτη ἡ θεμελιώδης διαφορὰ μεταξὺ τῶν δύο τούτων πολιτειῶν, τῆς δευτέρας χρησιμευούσης ὡς καθαρτηρίου πρὸς κτήσιν τῆς πρώτης.

Ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη πολιτεία ὑφίστανται πάσας τὰς περιπετείας καὶ μεταβολὰς, ὧν μνημονεύει ἡ Γραφή καὶ αἱ παραδόσεις τῆς ἐκκλησίας. Ἐνῶ κατὰ τὴν πρώτην στιγμὴν τῆς δημιουργίας ἀντιπροσωπεύονται ἐν τῇ γενεᾷ τοῦ Σὴθ καὶ τοῦ Κάιν, τοῦ μὲν θεμελιωτοῦ τῆς θείας, τοῦ δὲ τῆς ἀνθρωπίνης πολιτείας, συγχωνεύονται καθ' ὅν χρόνον οἱ ἀγγελοι ἐρῶνται τῶν θυγατέρων τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὕτως ἀμφότεραι αἱ πολιτεῖαι συναναμίγνυνται μέχρι τοῦ κατακλυσμοῦ, μετὰ τὴν διὰ τοῦ ὁποίου καταστροφὴν ἡ θεία πολιτεία ἐκπροσωπεῖται διὰ τῶν πατριαρχῶν τοῦ Ἰσραὴλ καὶ τῶν βασιλέων τοῦ Ἰούδα, μέχρι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ

¹ Civitas est hominum multitudo, aliqua societatis vinculo colligata, quae vera virtute beata redditur (de Civ. Dei c. I. l. I).

ὁποῖω ἀποκαλύπτεται ἐκ νέου ἡ θεία πολιτεία, ἐνῶ ἡ ἀνθρωπίνη ἀντιπροσωπεύεται κατ' ἐξοχὴν, ἐν τῇ Ἀνατολῇ μὲν διὰ τοῦ κράτους τῶν Ἀσσυρίων, ἐν τῇ Δύσει δὲ διὰ τῆς τῶν Ρωμαίων πολιτείας, ἣτις οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἀληθῆς *res publica*, ὡς ἀξιοῖ ὁ Κικέρων, διότι οὐδέποτε τελείως ἐγνώρισε καὶ ἐπραγματοποίησε τὸ δίκαιον, ὃ, περ δέδοται μόνον τοῖς χριστιανοῖς, τοῖς τελείαν ἔχουσι τοῦ θεοῦ τὴν γνῶσιν.

Ἡ ἀνθρωπίνη πολιτεία ἐλπίζει μόνον ἐπὶ τῆς γῆς ταύτης· τὸ ὑναντίον δὲ ἡ θεία ἀνατίθησι τὰς ἐλπίδας αὐτῆς ἐν τῷ οὐρανῷ· αὕτη δὲ ἡ πολιτεία, ἐλπίζουσα εἰς τὸ μέλλον, προσκαλεῖ εἰς τοὺς κόλπους αὐτῆς τοὺς πολίτας πάντων τῶν ἐθνῶν, ἄγουςα αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ προσκαίρου τούτου κόσμου, ἐνθα παροδικῶς διαμένουσιν, εἰς τὴν αἰωνιότητα.

Μετὰ τὴν ἐκ τοῦ κόσμου τούτου παρέλευσιν ἀμφοτέρων τῶν πολιτειῶν, ὧν τὸ ὄρισμένον τέλος ὁ θεὸς μόνος γινώσκει, θέλει ἐπιλάμψει ἡ ὑπερτάτη στιγμή τῆς κρίσεως, καθ' ἣν ἐκάστη πολιτεία θέλει τύχει τῆς προσηκούσης ποινῆς ἢ ἀμοιβῆς, ἀνεκλόγως τῶν ὑπ' αὐτῆς πεπραγμένων· οὕτως ἡ μὲν ἀνθρωπίνη θέλει τύχει τῶν ποινῶν ἐκείνων, αἵτινες ὠρίσθησαν ὑπὸ τοῦ θεοῦ διὰ τὰ πονηρὰ πνεύματα· ἡ δὲ θεία, ἡ ἁγία Ἰερουσαλήμ, ἡ πατρὶς τῶν πιστῶν καὶ τῶν ἀφοσιωμένων τῷ κυρίῳ, θέλει τύχει τῆς αἰωνίας βασιλείας.

Ἡ πολιτεία τοῦ Αὐγουστίνου κατὰ τύπους καὶ κατὰ σύλληψιν ἔχει πολλὴν τὴν ὁμοιότητά πρὸς τὴν τοῦ Πλάτωνος. Ὁ αὐτὸς δυασμὸς τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ αἰωνίου, ἡ αὐτὴ νοσταλγία πρὸς τι πέρα τοῦ κόσμου τούτου κείμενον, ἡ διαπνέουσα τὴν πολιτείαν τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου, θερμότερα ἐπιπνέει ἐπὶ τῶν σελίδων τοῦ ἐπισκόπου τῆς Ἰππῶνος· ἡ θεία καὶ ἡ ἀνθρωπίνη πολιτεία ἀναμιμνήσκουσιν ἡμῖν τὴν Πολιτείαν καὶ τοὺς Νόμους κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἥττον· πολλὰ δ' ἄλλα ἀναλογίαι ὡσαύτως δεικνύουσι τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ἔσχεν ὁ πρῶτος ἐπὶ τοῦ ἑτέρου. Ἀμφότεροι ἀποκλίνουν πρὸς τὸν πολιτικὸν μυστικισμόν, ἐλαχίστην δίδοντες σημασίαν εἰς τὴν ἱστορίαν, ἀπορροφώμενοι δὲ ὑπὸ τῆς θρησκείας καὶ τῆς δημοτικῆς παραδόσεως· ἀλλὰ τὸν μὲν μυστικισμόν τοῦ πρώτου ἐξαγνίζει καὶ οἶονεὶ διαυγῆ καθίστησι ἡ ἐλληνικὴ πνοή, ἡ διαπνέουσα διὰ τῶν σελίδων τῆς Πολιτείας. Τὸ ὑναντίον συμβαίνει παρὰ τῷ Αὐγουστίνῳ· τὸ σκοτεινὸν πνεῦμα τοῦ Ἑβραίου προφήτου, ὁ μυστικὸς ἐνθουσιασμὸς τοῦ ἀνατολικοῦ πνεύματος, ἐπανερχεται κατὰ πᾶσαν σελίδα τῆς θείας πολιτείας, θεολογικὴ διαπνέει ἀντὶ φιλοσοφικῆς αὔρας, ἐξάρτησις παντελῆς ἀπὸ τῆς παραδόσεως, ἀντὶ τῆς ἐλευθέρως ἐρεύνης. Ἡ φιλοσοφία ἀρχεται ἤδη καθισταμένη θεραπαινὶς τῆς θεολογίας. Ἐν τούτοις, μεθ' ὅλον τὸν μυστικισμόν, μεθ' ὅλην τὴν ἐν τῷ βιβλίῳ ἐπίδρασιν τῶν βιβλικῶν παραδόσεων, ἣν ἀδυνατεῖ νὰ διαφύγῃ ὁ συγγραφεὺς, μὴ τολμῶν νὰ σείσῃ τὸ κῦρος τῶν χρόνων του, πλεῖσται τῶν ἐν τῷ θεολογικοπολιτικῷ τούτῳ

συγγράμματι τοῦ Αὐγουστίνου ἰδεῶν, ἀποκαθαιρόμεναι δύνανται προσηκούσης νὰ τύχωσιν ἐκτιμήσεως καὶ ὑπὸ τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης.

Τοιαῦται αἱ κύρια γραμμαὶ τῆς θείας πολιτείας· κατὰ τὰ καθέκαστα αὕτη οὐδὲ βῆμα ἀπομακρύνεται τῆς κοινωνίας, οἷαν διετύπωσεν αὐτὴν ἡ νέα θρησκεία, καὶ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς ὁποίας ἐφαντασιογράφησε τὴν Πολιτείαν τοῦ ὁ χριστιανὸς ἐπίσκοπος. Τὸ αὐτὸ ὑποπτον πνεῦμα πρὸς τὸν γάμον, πρὸς τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπιπνέει καὶ ἐπὶ τῆς θείας πολιτείας. Ἡ δουλεία ἐπίσης, ἣτις ὡς εἶδομεν, ἂν δὲν ἐδικαιώθη τελείως ὑπὸ τῆς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ δὲν ἐστιγματίσθη, θεωρηθεῖσα ὡς εὐχερεστέρα τις δῆθεν προπαρασκευὴ πρὸς τὴν ἄλλην ζωὴν, εὕρισκει τελείαν ἀνοχὴν ἐν τῷ πολιτικῷ συστήματι τοῦ Αὐγουστίνου. Οἱ ἄνθρωποι ἐπλάσθησαν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἴσοι πρὸς ἀλλήλους κατὰ πρῶτον, «ἀλλὰ μετὰ τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ἡ τάξις τῆς φύσεως ἀνετράπη· δικαίως δὲ ὁ ζυγὸς τῆς δουλείας ὑπεβλήθη εἰς τὸν ἁμαρτωλόν. Ἐν τῇ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ δημιουργηθείσῃ φυσικῇ τάξει οὐδεὶς εἶνε δοῦλος τοῦ ἀνθρώπου ἢ τοῦ ἁμαρτήματος· ἡ δουλεία λοιπὸν εἶνε ποινὴ. Τούτου ἕνεκα ὁ Ἀπόστολος ἐντέλλεται τοῖς δούλοις νὰ ὑποτάσσωνται τοῖς κυρίοις αὐτῶν, ὑπηρετοῦντες αὐτούς ἐν ἀγαθῇ καρδίᾳ καὶ βουλήσει, ὅπως, ἂν δὲν δύνανται νὰ ἀπελευθερωθῶσι τῆς δουλείας αὐτῶν, γινώσκωσι νὰ εὕρισκωσιν ἐν αὐτῇ τὴν ἐλευθερίαν, μὴ ὑπηρετοῦντες ἐκ φόβου, ἀλλ' ἐξ ἀγάπης, μέχρις ὅτου παρέλθῃ ἡ ἀδικία, πᾶσα δὲ ἀνθρωπίνη αὐθεντεία ἐκλίπη, καθ' ἣν ἡμέραν ἔσται τὸ πᾶν ἐν ἡμῖν ὁ κύριος». ¹ Οὕτω διὰ τοιαύτης θεωρίας, οὐ μόνον ἀνεχομένης, ἀλλὰ καὶ δικαιολογούσης τὴν δουλείαν, διηωνίζετο θεσμὸς καὶ ἐν τῷ νέῳ χριστιανικῷ κόσμῳ. φέρων ἀνώτερον θρησκευτικὸν κῦρος, ὅστις οὐ μόνον ὑπῆρξεν ἐν τῶν μεγίστων στιγμάτων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, ἀλλὰ καὶ συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν αὐτῆς καὶ τὴν πτῶσιν.

Ἡ Θεία Πολιτεία ἐγράφη ἐν ἐποχῇ τελείας ἀναστατώσεως, κατὰ τὸν πέμπτον Μ. Χ. αἰῶνα, ὁπότε οἱ βάρβαροι, οἱ ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καταβάντες, εἰσέβαλλον ἀγεληδὸν εἰς τὸ ἀνιάτως τότε φθίνον ρωμαϊκὸν κράτος. Ἡ ἐπικληθεῖσα τότε μετανάστευσις τῶν βαρβάρων εἶνε σπουδαῖον σημεῖον ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ· εἰς κόσμος θνήσκει, ἐνῶ ἕτερος, νεαρὸς εἰσέτι, σφριγῶν καὶ ἀκαταδάμαστος, ἔρχεται νὰ οἰκοδομήσῃ τὸ κράτος αὐτοῦ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τοῦ παλαιοῦ κόσμου. Ἡ νέα ἱστορικὴ περίοδος ἐγκαινίζεται δι' αἵματος καὶ φρίκης, ἀνατρεπομένων πάντων τῶν ἠθικῶν ὄρων. Ἐν τοιαύτῃ στιγμῇ ὁ Αὐγουστίνος ὀνειροπολεῖ τὴν θείαν πολιτείαν, ὑποδεικνύων αὐτὴν ὡς ἀντίθεσιν τῆς ἐπὶ γῆς ὑπαρχούσης, τῶν ἐπὶ τῆς ὁποίας τελουμένων ἐγκλημάτων θεατῆς παρίσταται. Ἐνῶ ἡ Ρώμη ἔπιπτεν ὑπὸ τὸν πέλεκυν τοῦ Ἀλαρίχου, νέα δὲ πραγμάτων τάξις

¹ De civ. Dei XIX, 14—15.

ἐπιβάλλεται τῇ ρωμαϊκῇ κοινωνίᾳ, ἐχθρὰ πρὸς τὴν καθεστηκυῖαν τάξιν, μελαγχολικὸς ρεμβασμὸς ἑτέρου ιδεώδους κόσμου διαπνέει τὰς σελίδας τοῦ ἱεροῦ ἐπιτοκίου τῆς Ἰππῶνος. Οὕτως ὁ Πλάτων, ἐν τῇ παρακμῇ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ἔγραψε τὴν Πολιτείαν. Εἶνε ἴδιον τῶν ἐξόχων πνευμάτων, ἐν στιγμαῖς καθολικῆς ἀποσυνθέσεως, νὰ ζητῶσιν ἄλλον κόσμον, ἔττω καὶ διὰ τῆς φαντασίας. Οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι ἦσαν χρόνοι καταστροφῆς, ἀλλὰ καὶ δημιουργίας· ἡ δὲ Πολιτεία τοῦ Αὐγουστίνου, ἐν τοιαύταις στιγμαῖς διατυπωθεῖσα, οὐκ ὀλίγον ἔσχε κύρος, ἀποδεκτὴ γενομένη ἀμέσως ὡς τὸ πολιτικὸν τῆς δημιουργουμένης ἐκείνης κοινωνίας εὐαγγέλιον ὑπὸ τῆς ὁσημέραι, ἕνεκα τῶν περιστάσεων, ἰσχυροτέρας καθισταμένης ἐκκλησίας.

Omnis pulchritudinis forma unitas est. Ἡ ἐνότης τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἀνθρωπότητος, ἣν ἠγνόει ὁ ἀρχαῖος κόσμος, ἐν σπέρματι καὶ ἀμυδρῶς μόνον διατυπωθεῖσα ἐν προηγουμένοις χρόνοις ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν, καὶ ἣτις εἶνε ἀμεσὸς συνέπεια τοῦ χριστιανικοῦ δόγματος, βασιζομένου ἐπὶ τῆς ἐνότητος τοῦ θεοῦ καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, διὰ τοῦ Αὐγουστίνου διατυποῦται ἐναργέστερον κατὰ πρῶτον. Ἡ ἀρχὴ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνότητος κεῖται ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς ἀνθρωπίνης δημιουργίας. Ἡ ἀνθρωπότης κατὰγεται ἀφ' ἐνὸς γενάρχου, κατὰ τὰς βιβλικὰς παραδόσεις, αἵτινες εἶνε ἡ βάση τῆς πολιτείας τοῦ Αὐγουστίνου· ἅπαντες οἱ λαοὶ κατὰ συνέπειαν ἀποτελοῦσι τὴν αὐτὴν οἰκογένειαν, ἀδιάφορον ὑπὸ ποίους τύπους καὶ ἀλλοιώσεις παρίστανται καὶ δρῶσιν ἐν τῇ ἱστορίᾳ· αὕτη δὲ ἡ οἰκογένεια, ἡ ὑπὸ τοῦ θεοῦ δημιουργηθεῖσα, διέπεται κατὰ τὰς ἀνεξιχνιάστους βουλὰς τῆς θείας προνοίας. Ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία, ἐνιαία, τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἐπὶ τῆς γῆς διώκουσα, δὲν ἐξελιίσσεται τυχαίως καὶ αὐθαιρέτως ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ· ἀλλ' ὑπάρχει τις πρόνοια, ὑπερτέρα τῆς ἀνθρωπίνης βουλήσεως, πρωταγωνιστοῦσα καὶ τὴν ὄθησιν δίδουσα ἐν τῇ ἐξελιίξει τῶν ἐπὶ τῆς γῆς πραγμάτων. Εἶνε τὸ πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων· οἱ πατέρες τῆς ἐκκλησίας ἐξεδήλωσαν ἤδη κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὴν σκέψιν ταύτην, ἣτις κατὰ πρῶτον ἔμελλεν νὰ συστηματοποιηθῇ ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Αὐγουστίνου. Εἰς τὸ ἐμβριθές καὶ προφητικὸν λοιπὸν αὐτοῦ πνεῦμα ὀφείλομεν τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἐπιστήμης ἐκείνης, ἣτις ἀπὸ περιωπῆς ἀτενίζουσα ἐπὶ τὴν πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀναγνωρίζει ἐν αὐτῇ τελεολογικὴν ἐνότητα καὶ σκοπὸν. Ἀπὸ τῆς διδασκαλίας ταύτης τοῦ Αὐγουστίνου ἐδόθη ἴσως ἡ πρώτη ὄθησις, ἡ ἀποκαλύψασα μετὰ τινος αἰῶνα εἰς τὸν ὀπτασιαστὴν τῆς Νεαπόλεως Ἰωάννην Βῆκον τὰς ἀρχὰς τῆς φιλοσοφίας τῆς ἱστορίας, τοὺς καθολικοὺς ἐκείνους νόμους, οἵτινες γενικῶς καὶ ἀμετατρέπτως διέπουν τὴν ἀνθρωπίνην κοινωνίαν. Ἐν τῇ Πολιτείᾳ τοῦ Αὐγουστίνου ἔχει τὴν ἀρχὴν αὐτῆς ἡ Νέα Ἐπιστήμη (*Scienza Nuova*) τοῦ Νεαπολίτου φιλοσόφου,

ἐξ ἧς παρήχθησαν βραδύτερον, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῆς νεωτέρας κοινω-
νίας, αἱ ἱστορικαὶ συλλήψεις, αἱ βασιζόμεναι ἐπὶ τῆς ἐνότητος τοῦ ἀνθρω-
πίνου πνεύματος, καὶ ἀποτυπωθεῖσαι ἐν τοῖς ἔργοις τῶν φιλοσοφησάντων
περὶ τῆς ἱστορίας, ἀπὸ τοῦ Βοσσουέτου μέχρι τοῦ Ἐγέλου. Οὕτως ἡ ἀνθρω-
πότης ἀποκαλύπτεται ἐπὶ μίαν στιγμὴν, ἐν τῇ καθολικῇ αὐτῆς ἐννοίᾳ,
ἐν ταῖς πολιτικαῖς ὀπτασίαις τοῦ Αὐγουστίνου, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπαναπέσῃ
καὶ πάλιν εἰς τὸν βαθὺν ἐκεῖνον ζόφον, ἀφ' οὗ ἔμελλε νὰ ἐξέλθῃ μόνον,
κατόπιν πολλῶν περιπετειῶν καὶ ἀγώνων, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τῶν
ἐπιστημῶν καὶ τῶν γραμμάτων ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ.

Ἡ ἀνθρωπίνη πολιτεία ἐθεμελιώθη ὑπὸ τοῦ Κάιν, τοῦ πρώτου ἀμαρ-
τωλοῦ, εἶνε ἡ μήτηρ πάσης ἀσεβείας καὶ αἰρέσεως, ἀναξία προσοχῆς καὶ
ἐκτιμήσεως· ταύτην τὴν ιδέαν, ἣτις ἔγκειται ἐν αὐτῷ τῷ πνεύματι τοῦ
χριστιανισμοῦ ἐν σπέρματι, καὶ ἣτις διὰ τοῦ χρόνου ἀνεπτύχθη ὑπὸ τῶν
θεωρητικῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, μέχρις οὗ διετυπώθη ὑπὸ τοῦ Αὐγου-
στίνου εἰς αὐτοτελὲς πολιτικὸν σύστημα, ἔσπευσε νὰ ἐπωφεληθῇ μετ'
ὀλίγον, καταχρωμένη ἐπὶ τέλους, χάριν τῶν ἰδίων αὐτῆς συμφερόντων, ἡ
ἐκκλησία τῆς Δύσεως. Εἶνε ἀληθές, ὅτι ὁ ἐπίσκοπος τῆς Ἰππῶνος οὐδα-
μοῦ θίγει τὸ ἐπισημὸν ζήτημα τῶν σχέσεων μεταξὺ πολιτείας καὶ ἐκ-
κλησίας· καθ' ὃν χρόνον ἐγράφετο ἡ θεία πολιτεία, ἡ ἐκκλησιαστικὴ
ἀρχὴ ἐν τῇ Δύσει δὲν εἶχε περιέλθει εἰσέτι εἰς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς
ἀκμῆς καὶ τῆς δυνάμεως, εἰς ὃ περιέστη βραδύτερον, ἐπὶ Γρηγορίου τοῦ
ἐβδόμου—τοῦ Χιλδεβράνδου, καὶ τῶν διαδόχων αὐτοῦ· ἡ ἐκκλησία δὲν
διεξεδίκει εἰσέτι τὸ ἀπόλυτον ἐκεῖνο ἐπὶ τῶν πνευμάτων κράτος, ὅ, περ
κατέστησεν αὐτὴν βραδύτερον τὴν πρωτίστην τῶν ἐν Εὐρώπῃ δυνάμεων,
καθ' ἧς οὐδεμίαν ἄλλην κοσμικὴν δύνάμιν ἐτόλμα ν' ἀντιπαραταχθῇ· ἐπόθει
νὰ ζῆ ἐν εἰρήνῃ, μεριμνῶσα περὶ τῶν ψυχῶν μόνον, ἥκιστα δὲ φροντί-
ζουσα περὶ πολιτικῶν ἢ ἄλλων ἐγκοσμίων τοιούτων ζητημάτων. Ἄλλ'
ὁ Αὐγουστίνος ἐν τῇ Πολιτείᾳ ἀπήγγειλε τὴν καταδίκην κατὰ τῆς ἀν-
θρωπίνης πολιτείας, τῆς ὑπὸ τῶν παθῶν κυβερνωμένης, ἀπέναντι τῆς μυ-
στικῆς ἐκεῖνης συλλήψεως τῆς φαντασίας του, ἣν ἀπεκάλεσε Θεῖαν Πολι-
τεῖαν· ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν ἔσπευσε ἐγκαίρως νὰ ἐπωφεληθῇ, μέχρι κα-
ταχρήσεως ἐπὶ τέλους, ἡ δυτικὴ ἐκκλησία, ἀρυσθεῖσα τὰ ὄπλα αὐτῆς
κατὰ τὸν μέσον αἰῶνα, ὅπως ἐπιβληθῇ ἐπὶ τῆς πολιτικῆς ἐξουσίας, πεποι-
θυῖα ἐπὶ τὴν πλήρη πνευματικὴν ἀγνοίαν καὶ κατὰπτωσιν τῶν καιρῶν
καὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἐντεῦθεν ἡ σφοδρὰ πάλη μεταξὺ πάπα καὶ αυτοκρά-
τορος, τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ κοσμικοῦ ξίφους, ἐκκλησίας καὶ πολι-
τείας, ἐξ ἧς τοσαῦτα καταστροφὰ καὶ ἐρημώσεις, καὶ ἧς αἱ τελευταῖαι
δονήσεις διακυμαίνουσιν ἔτι τὴν κοινωνικὴν ἐν τῇ συγχρόνῳ Εὐρώπῃ ἀ-
τμόσφαιραν. Ἄλλ' ὡς δίκαιοι· καθ' ἣν στιγμὴν ἡ ἐκκλησία, διὰ τῶν
μεγάλων αὐτῆς ἱεραρχῶν, ἀπερρόφα πᾶσαν κοινωνικὴν καὶ πολιτικὴν ἐν

Εὐρώπῃ δύναμιν, οὐδεμίαν ἄλλην κοινωνικὴν τάξιν ὑφίστατο, οἱ βάρβαροι δὲν εἶχον ἀναπτύξει εἰσέτι τὰ ὀργανωτικὰ ἐκεῖνα ἰσχυροῦ κοινωνικοῦ συνδέσμου στοιχεῖα, ἀνωτέρα τις δὲ πολιτικὴ ἀρχὴ ἐνόητος παρίστατο ἀναγκαστικὰ πρὸς ταχεῖαν σύμπληξιν καὶ ὀργάνωσιν τῆς ἀμορφώτου ἔτι καὶ ἀκατασκευάστου ἐκείνης κοινωνίας, ἄρτι ἐξερχομένης ἀπὸ τῶν ἐρειπίων μακροῦ ἀγῶνος· ἀληθῶς ἡ ἐνόητος αὕτη ἐφάνη πραγματοποιημένη ἐπί τινος στιγμῆς καὶ ἐν τῷ πολιτικῷ κόσμῳ ἐπὶ τοῦ μεγίστου τῶν στρατιωτικῶν ἀνδρῶν τοῦ μέσου αἰῶνος, τοῦ Καρολομάγνου, τῆ ἐπινοίᾳ καὶ πρωτοβουλίᾳ τῆς παπικῆς ἀρχῆς· τὸ δὲ πνευματικὸν καὶ τὸ κοσμικὸν ζῆφος συνηντήθησαν ἐν εἰρήνῃ καὶ συνεργασίᾳ, διὰ τὸ ὑποτάξωσι τὰ ποικίλα ἔθνη καὶ φύλα, τὰ ἐπιφανέστα ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς σκηνῆς διὰ τῆς Μεταναστεύσεως, ἅτινα ἤρξαντο ἤδη ἀναπτυσσόμενα εἰς ἀνεξάρτητα καὶ αὐτοτελῆ πολιτικὰ συστήματα· ὁ Ῥωμαῖος ποντίφηξ ἔχρισε διὰ τοῦ θείου μύρου, ὡς ἄλλοτε ὁ Σαμουήλ τὸν Σκούλ, τὸν Γερμανὸν ἱππότην αὐτοκράτορα Ῥωμαίων, ἡ δὲ ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ ἀρχὴ τῆς ἐνόητος ἐθριάμβευσεν ἐπί τινος στιγμῆς ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ διὰ τῆς ἀναρρήσεως τοῦ Γερμανοῦ ἡγεμόνος ἐπὶ τὴν κληρονομίαν τῶν Ῥωμαίων Καισάρων, μὲ τὰ αὐτὰ σχεδὸν ὅρια, ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ αὐτὰ αἷτια τῆς ταχείας παρακμῆς καὶ διαλύσεως τῆς πολιτικῆς ἀρχῆς, ἡκιστα ἐρειδομένης ἐπὶ τῆς ἐθνικῆς ἐνόητος τῶν λαῶν, οἵτινες στιγμιαίως ἀπετέλεσαν τὸ κράτος τοῦ μεγάλου Καρόλου.

Ἀλλὰ μετὰ μικρὸν ἡ ρῆξις ἐπῆλθε μεταξὺ τῶν δύο ἐξουσιῶν· μὴ ὑφισταμένης ἐθνικῆς ἐνόητος, ἡ νέα ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία διελύθη εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἐνόητος, ἣν ἀντεπροσώπευεν ἤδη ὁ Ῥωμαῖος ποντίφηξ, καὶ ἣτις ὁσημέραι ἐκρατύνετο διὰ τῆς ἐπιτυχοῦς ὀργανώσεως τοῦ καθολικισμοῦ καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τῶν ἐθνῶν, καὶ κατ' ἀνάγκην, ὁσημέραι διασπωμένης ἐν Εὐρώπῃ τῆς κοινωνικῆς τάξεως ὡς ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως τοῦ τιμαριώτικοῦ πνεύματος, ἀξέστου ἔτι καὶ ἀκατεργάστου, συντελέσαντος βεβαίως ὑπὸ τινος ἐπόψεως εἰς τὴν ἐξέγερσιν τοῦ ἀτομικοῦ φρονήματος καὶ ἠθους, ἀλλὰ διακυβεύσαντος, κατὰ τὰς πρώτας τῆς ἐμφανίσεως αὐτοῦ στιγμῆς, πάσαν τάξιν καὶ ἐνόητητα, ἣτις μόνον διὰ τῆς θρησκευτικῆς ἐνόητος ἠδύνατο νὰ ἐπικρατήσῃ κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους. Οὕτως ἡ ἐκκλησία ἐπεβλήθη ἐπὶ τῆς πολιτείας, χάρις εἰς τὴν ἀνικανότητα αὐτῆς καὶ ἀδυναμίαν νὰ διεκδικήσῃ τὰ δίκαια τῆς ἰδίας αὐθυπαρξίας. Ἡ θεία πολιτεία τοῦ Αὐγουστίνου, ἀντιπροσωπευομένη ἤδη ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ὑπὸ τοῦ Πάπα, καὶ διατυπωμένη διὰ τοῦ κανονικοῦ δικαίου, μετὰ τοῦ ρωμαϊκοῦ κατισχύοντος ἐπὶ τῶν ἐθνικῶν δικαίων τῶν Βαρβάρων, ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς νόμους αὐτῆς τὴν ἀνθρωπίνην. Ἦτο φιλοδοξία τοῦτο μόνον τῶν ἱεραρχῶν τῆς δυτικῆς ἐκκλησίας; ἦτο ἱστορικὴ ἀνάγκη, ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν πραγμάτων;

δὲν ἐνδιαφέρει ἢ ἔρευνα τοῦ ἀκροσφαλοῦς τούτου ζητήματος, τοῦ διαιροῦντος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μέχρι τῆς σήμερον τοὺς συγγραφεῖς τοῦ Καθολικισμοῦ μετὰ τῶν συγγραφέων τῆς Μεταρρυθμίσεως. Βεβαίως παρὰ τὰ προσωπικὰ ἐλατήρια καὶ τὸν ἐγωϊσμόν ὑπῆρξαν καὶ τινες ἀνώτεραι πνευματικαὶ τάσεις καὶ ιδεώδη παρὰ τισιν ἱεράρχαις τοῦ Καθολικισμοῦ, ὅταν ἐν μέσῳ βαρβάρων καὶ ἀκατασκευάστων χρόνων ἐκήρυττον τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς ἐπὶ τῆς πολιτικῆς, χάριν τῆς ἐκάστοτε σαλευομένης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως· ἀλλ' ὅταν ἡ καθολικὴ ἐνότης ἐξεπροσωπήθη τελείως ὑπὸ τοῦ ὑπερτάτου Ποντίφικος τῆς Ρώμης, οὗτος καταληφθεὶς ἐξ ἱλίγγου, ἐνόμισεν ὅτι ἐκπροσωπεῖ τὸν θεὸν ἐπὶ τῆς γῆς· ὁ τιτλοφορούμενος δούλος τῶν δούλων τοῦ θεοῦ διεξεδίκησε θεῖα δικαιώματα, τολμηροὶ δὲ θεωρητικοὶ ἐκήρυξαν τὸ ἀναμάρτητον αὐτοῦ ἐπὶ πάντων πραγμάτων. Ἡ θεία πολιτεία εὔρε τὸν ὄρατὸν αὐτῆς ἀντιπρόσωπον παρὰ τῷ Πάπα, χωρὶς τὴν ἐλαχίστην ἀντίστασιν ἢ ἀμφισβήτησιν· ἀλλὰ τοῦτο δὲν διήρκεσεν ἐπὶ πολὺν χρόνον· τολμηρὰ δὲ κριτικὴ, ὑποτραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐξεγειρομένου φιλοσοφικοῦ πνεύματος, ἤρξατο σαλεύουσα τὰ θεμέλια τῆς θεοκρατικῆς παμβασιλείας, διὰ πολλῶν ἀγώνων καὶ περιπετειῶν ὀδηγήσασα τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα εἰς τὴν γερμανικὴν Μεταρρύθμισιν καὶ εἰς τὴν γαλλικὴν Ἐπανάστασιν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

ΠΑΛΗ ΜΕΤΑΞΕΥ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΡΧΗΣ

ΘΩΜΑΣ ΑΚΥΙΝΑΤΗΣ, ΔΑΝΤΗΣ ΑΛΙΓΙΕΡΗΣ.

«*Extra ecclesiam nulla salus.*» Τὸ δόγμα τοῦτο τοῦ θριαμβεύσαντος καθολικισμοῦ διαπνέει ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὴν καταβεβλημένην συνείδησιν τοῦ μέσου αἰῶνος, χωρὶς οὐδεμίαν ἀντιδράσεως κραυγὴν καὶ διασεῖσιν τὸν βαρὺν ὕπνον τῆς καθολικῆς ἐνότητος, πρὸς ἣν ἔβαινεν ὁ χριστιανικὸς κόσμος ὑπὸ τὴν αἰγίδα τοῦ πάπα καὶ τοῦ αὐτοκράτορος. Εἷς θεός, εἷς πάπας, εἷς αὐτοκράτωρ· ἐν τῇ ἐνότητι ταύτῃ τοῦ κόσμου ἐπετυγχάνετο τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας. Κατὰ